

พลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน^{*}

เกศรี วิวัฒนปลูฬี¹ จารุวรรณ ธรรมวัตร²
สมศักดิ์ ศรีสันติสุข³ ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์⁴

บทคัดย่อ

เมื่อสังคมขาดดุลยภาพ การมีความรู้อย่างเดียวไม่สามารถเป็นผู้นำได้ เว้นแต่ต้องใช้เงินตราและความสัมพันธ์กับผู้อื่นเชิงอุปถัมภ์ การสร้างพลังเป็นทางเลือกของสตรีเพื่อมีโอกาสในสังคม เนื่องจากพลังความรู้ และเงินตราสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตคนได้ สตรีที่สร้างพลังตนเองขึ้นมาจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของบุคคลและความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษากระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน และเพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ในปี 2544 - 2548 หลังสิ้นสภาพหรือหมดวาระ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ควบคุมกับประวัติศาสตร์บอกเล่า โดยการสัมภาษณ์ สังเกต บันทึกชีวประวัติ โดยมุ่งศึกษาชีวิตสตรีในบทบาทผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางการศึกษา จำนวน 14 คน พื้นที่การวิจัยอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ อุบลราชธานี มหาสารคาม สกลนคร ศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

การเริ่มต้นเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคม ต้องตระหนักสภาพของตนเองทุกมิติ เสริมสร้างตนเอง และได้รับการสนับสนุนจากคนใกล้ชิด เครือญาติ และพรรคการเมือง เพราะสังคมอีสานให้ความสำคัญ

^{*}บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยระดับปริญญาเอก เรื่อง กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาโทศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รุ่นที่ 1

² รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์พิเศษจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

กับบทบาทสตรี เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม สะท้อนให้เห็นว่าในปริมณฑลของอีสานนั้นมีพลังของสตรีปรากฏอยู่ทุกขั้นตอนของชีวิต แม้แต่พื้นที่ในบ้านก็มีการแบ่งพื้นที่สัมพันธ์กับพลังของสตรี ในขณะที่สตรีบวชไม่ได้ แต่มีบทบาทในการเป็นแม่ของพระ หรือเป็นโยมอุปฐากวัด และมีบทบาทในด้านเศรษฐกิจ แม้แต่ในมิติประวัติศาสตร์บทบาทของสตรีอีสานเปลี่ยนไปเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง และสตรีได้รับการศึกษา จึงทำให้เข้ามามีบทบาทด้านการเมือง และสร้างศรัทธาจากประชาชนในระดับรากหญ้า สร้างเครือข่ายการเมืองคล่องใจเพศสตรีด้วยกัน โดยการก่อตั้งกลุ่มสตรีเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัว และใช้สื่อในการสร้างภาพลักษณ์ทางการเมือง รวมทั้งอาศัยประโยชน์จากตำแหน่งหน้าที่การงานของสามีทำงานรับใช้สังคม ดังนั้นพลังผู้นำสตรีคือ พลังของผู้มีศักยภาพในตนเอง เกิดจากความสมบูรณ์ของร่างกาย ให้ความรู้สึกทรหด ส่วนพลังที่เกิดจากความสมบูรณ์ของจิตใจ ให้ความรู้สึกอดทน รวมทั้งสามารถเปลี่ยนแปลงตนเอง เปลี่ยนแปลงผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นยอมรับ ปฏิบัติตาม สตรีอีสานในบทบาทเดิมมีคุณสมบัติเป็นแม่ศรีเรือน อุทิศตนเพื่อสามีและลูก เป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำ แต่พลังผู้นำสตรีเป็นบทบาทใหม่ แสดงออกทั้งในครอบครัว และที่สาธารณะ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ คุณสมบัติของผู้นำสตรีคือ มีความรู้ มีอำนาจต่อรอง ได้รับการยอมรับสูง พลังในตนเองเกิดขึ้นได้กับทุกคน แต่พลังของผู้นำเกิดขึ้นได้ในบริบทของครอบครัว และความสัมพันธ์ทางสังคม จากคุณลักษณะดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า ผู้นำกับการมีพลังมักคู่กันเสมอ ผู้ที่ไร้พลังก็ไม่อาจดำรงสถานะความเป็นผู้นำของตนได้ เนื่องจากมักไม่ประสบผลสำเร็จในการทำงาน แม้จะมีตำแหน่งใดก็ตาม นอกจากนั้นสตรีขาดความเชื่อมั่นตนเอง มักมีโอกาสนับเป็นผู้นำน้อย สตรีที่มีความกระตือรือร้นน้อย มักขาดโอกาสเป็นผู้นำ

ลักษณะการสืบสร้างบทบาทผู้นำ กรณีนักการเมืองสตรี เป็นแบบสายโลหิต คือสืบสร้างบทบาทผู้นำจากบิดา สามี เครือญาติ และสืบสร้างผู้นำแบบอุดมการณ์เดียวกัน เกิดจากพรรคการเมืองให้การสนับสนุน ส่วนผู้บริหารการศึกษาได้สืบสร้างผู้นำโดยสายโลหิต แต่เป็นไปตามจังหวะการเติบโตของชีวิตราชการ แต่ส่วนใหญ่หากมีเชื้อสายเป็นข้าราชการ ลูกก็มักเจริญรอยตาม ดังนั้นการก้าวสู่การเป็นผู้นำสตรีเป็นบทบาทใหม่ที่แตกต่างจากบทบาทเดิม คือ ความสามารถในการช่วยเหลือผู้อื่น

กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานมีขั้นตอนสำคัญคือ

ทุนชีวิตแรกเริ่ม จากวัยเด็กผ่านการเรียนรู้ สิ่งสมประสงค์ และสร้างสมบุคลิกลักษณะ ได้รับความไว้วางใจจากครอบครัว มีแวพผู้นำ มีพลังในการคิด ตัดสินใจ มีลักษณะสมบูรณ์ แข็งแรง อดทน เสียสละ มีฐานะมั่นคง สตรีก้าวสู่บทบาทผู้นำด้านการเมืองโดยการสะสมบารมีของต้นตระกูลหรือมีบรรพบุรุษเป็นนักการเมือง บิดามารดา หรือสามีเป็นผู้นำท้องถิ่น อีกทั้งได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมือง และฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนผู้บริหารการศึกษาสืบสร้างบทบาทผู้นำเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของความสำเร็จในชีวิต และหน้าที่การงาน ดังนั้นการได้รับการศึกษาดี มีความพร้อมด้านเศรษฐกิจ มีส่วนสนับสนุนให้มีโอกาสเป็นผู้นำ

ยุทธศาสตร์การเป็นผู้นำด้านการเมือง เริ่มจากการเตรียมความพร้อมตนเองรอบด้านและทำงานนอกพื้นที่ครอบครัวผลักดันตนเองเข้าสู่บทบาทผู้นำ โดยใช้พื้นที่สาธารณะภายในชุมชนสร้างกระแสศรัทธา และความเชื่อมั่น จากสื่อประชาสัมพันธ์ทุกรูปแบบ ผลักดันตนเองเข้าสู่บทบาทผู้นำ มุ่งเจาะลึก

ประชาชนในระดับรากหญ้า และข้าราชการระดับกลาง ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาก้าวสู่บทบาทผู้นำใช้ระบบอุปถัมภ์พรรคพวก และนักการเมือง นอกจากนั้นยังใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่ง

ศักยภาพการเป็นผู้นำทั้งด้านการเมือง และผู้บริหารการศึกษา ใช้รูปแบบการบริหารงานแบบก้าวหน้า ใช้ความรู้ ความสามารถอย่างเต็มที่ ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ สร้างทีมงานที่เข้มแข็ง มีสัมพันธภาพอันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตาม เป็นที่พึ่งของผู้ใต้บังคับบัญชา ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ยึดมั่นคุณธรรมและความถูกต้อง มีความละเอียดรอบคอบ แก้ปัญหาผู้อื่นได้

ความสำเร็จของผู้นำ คือ การได้รับการยอมรับจากผู้อื่น สามารถทำให้ผู้อื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามแนวทางของตน และความสามารถในการทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นถือว่าประสบความสำเร็จสูงสุด

ปัจจัยคุกคามการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน ได้แก่ สตรีขาดความเชื่อมั่นตนเอง มีโอกาสเป็นผู้นำน้อย ค่านิยมดั้งเดิมทำให้ประสบปัญหาการยอมรับความสามารถ ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ก็ไม่มีโอกาสได้เป็นผู้นำ การสร้างภาพไม่น่าเชื่อถือจากฝ่ายตรงข้ามในการหาเสียงเลือกตั้ง การขาดความรู้และประสบการณ์ เมื่อได้เป็นผู้นำแล้วปัญหาอุปสรรคคือการสูญเสียความเป็นส่วนตัว คือการทุ่มเททำงานหนักจนไม่มีเวลาพักผ่อน มีเวลาให้ครอบครัวน้อย ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว ความขัดแย้งก็เป็นปัญหาอุปสรรคในการบริหารงาน ความสับสนระหว่างบทบาทการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ขาดทักษะผู้นำ และขาดแบบอย่างที่ดีในการแนะนำ

ปัจจัยส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรี ได้แก่ พลังความรู้ พลังทักษะวิชาชีพ และพลังบุคลิกภาพ การมีฐานะครอบครัวดี มีโอกาสได้รับการศึกษา การมีทักษะผู้นำ ได้รับการสนับสนุนจากเครือญาติและบริบทแวดล้อม มีพี่เลี้ยงดี มีฐานข้อมูลจำเป็นต่อการบริหารงานทั้งด้านการเมืองและการศึกษา ได้รับแบบอย่างแนวคิดและพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างบทบาทผู้นำในสังคม

ผลการวิจัยนี้เป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างความความเข้าใจบทบาทผู้นำสตรีในท้องถิ่น ให้รู้จักและเข้าใจตนเอง มีศักดิ์ศรี คุณค่าแห่งตน ยอมรับไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถ และความเข้มแข็งของผู้นำสตรีในการต่อสู้ชีวิต เพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม

บทนำ

คำว่า “ผู้หญิงเก่ง” มักถูกนำมาใช้อธิบายผู้หญิงที่มีความรู้สูง มีความสามารถ ช่วยเหลือผู้อื่นได้ และมีพลังพิเศษเหนือผู้หญิงอื่นแต่ความคาดหวังของสังคมยังอยู่ที่ผู้หญิงเก่งต้องเก่งสองสถานะคือ ความสามารถภายในบ้าน กับ ความสามารถนอกบ้าน และหน้าที่ทั้งสองอย่างนี้ต้องไม่บกพร่อง ในขณะที่สังคมมีทัศนคติว่า ผู้ชายเก่งคือ ผู้ชายที่ได้แสดงศักยภาพและบทบาทนอกบ้านเท่านั้น จากมโนทัศน์ดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมยังติดยึดอยู่กับบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวและค่านิยมดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น แม้ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม จากผลการวิจัยหลายเรื่องที่ผ่านมาศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงได้ข้อสรุปขัดแย้งกัน 2 ด้านคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอุตสาหกรรมใหม่ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสในสังคมมากขึ้น กับอีกด้านหนึ่งมองว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นสินค้า คือมีสถานะต่ำกว่าเดิมเมื่อเทียบกับผู้ชาย จากปรากฏการณ์เช่นนี้ จึงอาจสรุปได้ว่า ผู้หญิงเป็นเพศสภาพที่มีอัตลักษณ์ทางเพศ (Sexual Identity)(Scott, 1988, pp 197-198) ต่อยกว่าผู้ชายทั้งในด้านความรู้ความสามารถและสติปัญญา ซึ่งในความเป็นจริงแล้วมีผู้หญิงจำนวนมากไม่น้อยได้พิสูจน์ตนเองว่ามีความสามารถไม่แตกต่างจากผู้ชายจากการได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งสำคัญในหน่วยงาน หรือองค์กร จนได้รับการยอมรับจากสังคม

ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้ จึงให้ความสำคัญ กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสานที่เคยดำรงตำแหน่งทางการเมืองและผู้นำทางการศึกษาในปี 2544 เกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่า จะค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับพลังของผู้นำสตรีอีสานในบริบทการเมืองและการศึกษา และเป็นพลังของผู้หญิงที่มีคุณลักษณะพิเศษ ก้าวข้ามผ่านจากผู้หญิงธรรมดาไปสู่ความเป็นผู้นำในสังคม ประสบผลสำเร็จทั้งชีวิตส่วนตน และชีวิตเพื่อส่วนรวม ให้สตรีอื่นนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตเพื่อความเท่าเทียมในสังคม

ผู้หญิงอีสานคือใคร

ผู้หญิงอีสานส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้จิตสำนึกวาทกรรม “ชายเท้าหน้า หญิงเท้าหลัง” หรือ “ชายนำหญิงตาม” แม้แต่การปลูกฝังความเป็นลูกผู้หญิงต้องสงบเสงี่ยม เจียมตัว ลักษณะอย่างนี้ทำให้หมดโอกาสแสดงความรู้ความสามารถโดยปริยาย การนิยามความเป็นผู้หญิงอีสาน จึงต้องแยกประเด็นระหว่าง ผู้หญิงอีสานในอดีต และผู้หญิงอีสานในปัจจุบัน โดยใช้เวลาก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากเหตุผลนี้ ผู้หญิงอีสานจึงหมายถึง ผู้หญิงที่มีชีวิตอยู่ในบริบทสังคมวัฒนธรรมอีสาน หากมองชีวิตผู้หญิงอีสานในอดีต ต้องพิจารณาจากเอกสารวรรณกรรมคำสอน หรือภาสิตโบราณอีสาน ประเพณีพิธีกรรม กฎหมายโบราณ ฮีตคองปฏิบัติ เนื่องจากเอกสารเหล่านี้สะท้อนภาพชีวิตของสตรีอีสานในอดีตได้ชัดเจน โดยเฉพาะข้อจำกัดในเรื่องกรอบจารีตประเพณี กำหนดให้ชีวิตในครอบครัวผู้หญิงในวัยเด็กมีบทบาทต้องช่วยพ่อแม่แบ่งเบาภาระงานบ้าน หรือวัยสาวต้องรู้จักทอผ้า และงานครัวเรือน แม้แต่งงานแล้วก็มิบทบาทดูแลครอบครัวให้มีความสุข อบอุ่นในฐานะภรรยา หรือมารดา หลักพื้นฐานที่เป็นจารีตถือปฏิบัติของสังคมอีสานโบราณคือฮีตสิบสองเป็นกรอบจารีตในการประพฤติตนแบ่งหมวดหมู่วงจรประเพณีในรอบสิบสองเดือน ส่วนคองสิบสี่คือกฎเกณฑ์ในการควบคุมสังคม โดยมีวัดครอบครัวและชุมชนเป็นศูนย์กลางในการสืบทอด เพราะคองสิบสี่เป็นแนวปฏิบัติระดับบุคคลและครอบครัว ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป และสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีต ดังนั้นผู้หญิงที่ดีในอุดมคติของชาวอีสานต้องปฏิบัติตามฮีตคองประเพณี และยังมีเรือนสามน้ำสี่ที่เป็นแบบแผนคุณสมบัติของสตรีในการปฏิบัติตนด้วย สารสำคัญในฮีตสิบสองคองสิบสี่ และเรือนสามน้ำสี่ (ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ หมายถึง จารีตประเพณี และธรรมเนียมยึดถือปฏิบัติของชาวอีสาน เรือนสามน้ำสี่ หมายถึง ยกย่องสตรีที่ปฏิบัติตนดีตามแบบเรือนสามน้ำสี่ได้แก่ เรือนผม เรือนไฟ เรือนนอน เรือนทั้ง 3 นี้ต้องรักษาให้สะอาด ส่วนน้ำสี่คือ น้ำกิน น้ำใช้ น้ำเต้าปูน น้ำใจ น้ำเหล่านี้นี้ต้องทำให้สะอาดและเต็มบริบูรณ์ เปรียบเสมือนหนึ่งหน้าที่ของภรรยาที่ต้องปฏิบัติต่อครอบครัวมิให้ขาดตกบกพร่อง เรียกว่า “เรือนสามน้ำสี่”) ทำให้เห็นภาพสตรีอีสานถูกกำหนดบริเวณแค้ในครัวเรือน ชีวิตวัยเด็กและ

วัยสาวต้องพึ่งพาพ่อแม่ แต่งงานแล้วต้องพึ่งพาสามี เมื่อมีลูกก็พึ่งพาอาศัยลูกยามแก่เฒ่า นอกจากนั้นครอบครัวยังทำหน้าที่ผลิตและอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ด้วยการให้ความรัก ความรู้ ความอบอุ่น ตลอดจนถึงสัมผัสประสบการณ์อันมีบุคคลในครอบครัวทั้งพ่อและแม่เป็นแม่บทในการดำเนินชีวิต ในขณะเดียวกันก็รักษาความสัมพันธ์ของพี่น้องร่วมสายโลหิตในครอบครัวเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง

ชีวิตในครอบครัวเดิมที่สามีมีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว คู่ครองให้ความปลอดภัยและหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว มีสิทธิอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจ และกำหนดชีวิตคนในครอบครัว แก้ไขปัญหาทุกเรื่อง แม้แต่การจัดแจงทรัพย์สินเงินทอง ส่วนภรรยา มีบทบาทจับจ่ายใช้สอยเงินทองที่สามีหามาได้ มีภาระเฉพาะงานบ้าน ดูแลความเรียบร้อยในบ้าน ไม่มีสิทธิในการตัดสินใจ ส่งผลให้การอบรมเลี้ยงดูลูกชายให้เติบโตเป็นผู้นำครอบครัวและสังคม ส่วนลูกสาวก็ถูกเลี้ยงให้มีลักษณะเป็นผู้ตามที่ดี และเป็นภรรยาที่หัวอ่อนว่านอนสอนง่าย อยู่ในโอวาทสามี เป็นแม่ศรีเรือน ทำหน้าที่อุทิศตนเพื่อปรนนิบัติสามี ลูก และสมาชิกในครอบครัวอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

ดังนั้นสตรีอีสานอาจทำหน้าที่หลายอย่างในครอบครัวทั้งการผลิต การบริโภค การอบรมสั่งสอน การฝึกฝนให้สมาชิกใหม่มีอาชีพและเป็นคนดีของสังคม แต่ฐานะของสตรีก็ถูกจำกัดเฉพาะในบ้านเท่านั้น แม้บางครั้งสตรีอีสานออกไปทำงานนอกบ้านก็ช่วยสามีทำไร่ไถนาคนละไม้คนละมือเพื่อแบ่งเบาภาระแต่ไม่มีโอกาสได้ทำงานในที่สาธารณะ เนื่องจากการถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาจึงทำให้ขาดความรู้และขาดโอกาสทำงานดี ๆ ในสังคม

จุดเปลี่ยนของผู้หญิงอีสาน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลของสงครามทำให้เกิดสิทธิมนุษยชนและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งทุนนิยมขยายตัวอย่างชัดเจน สังคมปัจจุบันนี้แม้ไม่ใช่สังคมเจ้านายและไพร่อีกต่อไป หากแต่เป็นสังคมนายทุนกับลูกจ้าง สตรีในฐานะลูกจ้างสามารถสร้างเสริมศักยภาพและสร้างผลผลิตได้ด้วยตนเอง แต่สังคมนายทุนมีทัศนคติต่อสตรีเพียงการทำงานเฉพาะด้านเพื่อให้มีประสิทธิภาพด้านปริมาณสูง ชีวิตสตรีที่ก้าวสู่ตลาดแรงงานอุตสาหกรรมมีรายได้ดีกว่าชีวิตเกษตรกรที่ต้องทำงานหนัก สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ แต่ขณะเดียวกันความสร้างสรรค์ถูกทำลายความเป็นมนุษย์ถูกหล่อหลอมให้เป็นเครื่องจักรและสูญเสียสุขภาพ ในขณะเดียวกัน สตรีที่อยู่แรงงานภาคเกษตรทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อย รายได้ไม่พอกำไรใช้จ่ายในแต่ละเดือน กล่าวได้ว่า สตรีมีบทบาทในการประกอบอาชีพและมีความรู้ความสามารถไม่แตกต่างจากบุรุษ แต่งานใช้ทักษะบางอย่างสตรียังทำไม่ได้เหมือนบุรุษ เนื่องจากโครงสร้างทางกายภาพ ซึ่งกลายเป็นปัจจัยเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนนิยมในอีสาน การพัฒนาการศึกษา และการพัฒนาการเมือง

จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นผลเนื่องมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ นโยบายการเมือง และการขยายตัวของระบบข่าวสารมวลชนเป็นปรากฏการณ์ใหม่เปิดพื้นที่ให้สตรีได้รับโอกาสพัฒนาตนเองมาโดยลำดับตั้งแต่พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464 กล่าวคือผู้หญิงอีสานมีสิทธิทางการศึกษาดีขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับสูงขึ้นไป ทำให้จำนวนผู้ไม่รู้หนังสือลดลง ผู้หญิงอาจมีความรู้กว้างขวาง การรับรู้ข่าวสารวิชาการนอกเหนือความรู้ด้าน

แม่เจ้าเฮือน (แม่ศรีเรือน) สามารถนำข้อมูลความรู้ปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น แก้ไขปัญหาส่วนตัว สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญให้ผู้หญิงต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพและบทบาทตนเองให้เท่าเทียมบุรุษ

การเน้นใช้ประโยชน์จากท้องถิ่นทำให้ความเป็นอยู่ของประชากรดีขึ้น มีการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรในวัยแรงงานต่ำมาก เนื่องจากการย้ายถิ่นเป็นการดึงเอาประชากรวัยหนุ่มสาวออกจากพื้นที่ ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวเพื่อใช้แรงงานตามฤดูกาล และจะอพยพกลับภูมิลำเนาอีกครั้งเมื่อถึงฤดูทำนา คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการเติบโตเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดผลักดันให้สตรีจำนวนมากออกจากพื้นที่ในครัวเรือนสู่พื้นที่การทำงานนอกบ้าน ส่วนหนึ่งของการเข้าสู่ตำแหน่งที่สงวนไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น จนดูเหมือนว่าภาพผู้หญิงเก่งคือ ภาพผู้หญิงทำงานอย่างผู้ชายได้ แต่ขณะเดียวกันผลสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงบทบาทดั้งเดิมของผู้หญิงเกิดจากการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคทั้งด้านการศึกษา กฎหมาย การมีสิทธิทางการเมืองและการทำงาน ภาพเหล่านี้เบียดขับสตรีในอุดมคติแบบเดิมที่เป็นแม่ศรีเรือนหมดไปโดยสิ้นเชิง ส่วนรูปแบบการสมรสเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จากข้อมูลสำมะโนประชากรพบว่า สัดส่วนของสตรีโสดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่ปี 2490 - 2537 อายุเฉลี่ยแรกสมรสแตกต่างกันตามเขตเมืองและเขตชนบท (กุลสุพรรณธาดา และ อุมารณัฏฐ์ ภัทรวาณิชย์, 2542, หน้า 35) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมอีสานเริ่มเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตจากรูปแบบที่ดำรงอยู่กับรูปแบบใหม่ที่มีโอกาสและขณะเดียวกันก็กดดันสตรีในสังคมด้วย

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีผลทำให้สตรีอีสานเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งในครอบครัว ชุมชนชัดเจนขึ้น และมีสตรีอีสานรับเลือกตั้งเข้ามาเป็นนักการเมืองในปี 2492 นับว่าเป็นกระแสที่มาแรงพอสมควร เป็นพลังเพื่อแสดงว่า บัดนี้มีสตรีที่มีความสามารถทัดเทียมบุรุษ ผู้คนเริ่มคุ้นเคยกับภาพสตรีนักการเมือง นักธุรกิจ เป็นผู้บริหารระดับสูงตามลำดับ ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้เดิมที่เคยเป็นตำแหน่งที่ผูกขาดเฉพาะบุรุษเท่านั้น โดยเฉพาะสตรีชั้นกลาง และมีฐานะดี มีโอกาสทางการศึกษา มีโอกาสได้ทำงานดี รายได้สูง และเลี้ยงตนเองได้

หลากหลายชีวิตผู้นำสตรีอีสาน

แม้ว่าบนถนนสายผู้นำในปัจจุบันนี้ จะเป็นเส้นทางให้สตรีเข้ามามีบทบาทมากกว่าในอดีตก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นสิ่งยืนยันว่าสตรีเหล่านั้นได้แสดงบทบาทตามที่ตั้งใจไว้ หากมีหลายท่านเข้ามาดำรงตำแหน่งเพียงสมัยเดียวก็เลิกล้มความตั้งใจไป แต่หลายท่านก็ยังยืนหยัดต่อสู้ต่อไป การเปลี่ยนโฉมหน้ารูปแบบชีวิต ต้องรู้จักตนเองอย่างแท้จริงก่อนคนอื่น ความสำเร็จและพลังจึงจะตามมาภายหลัง แต่ถ้าหากเมื่อใดที่รู้สึกไม่ดีต่อตนเอง หรือได้รับการตำหนิจากผู้อื่นก็ทำให้คิดว่า ตนเองไร้ แต่ถ้ามองเห็นตนเอง รู้จักชีวิตตนเอง สามารถทำให้ผลักดันตนเองไปในทิศทางที่ปรารถนาและกำหนดอนาคตตนเองได้ง่ายขึ้น

ภูมิหลังชีวิตผู้นำสตรี สตรีที่เลือกศึกษาในกลุ่มนักการเมืองเป็นชาวอีสานโดยกำเนิด ผู้นำสตรีที่ได้รับเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาส่วนใหญ่ อาชีพเดิมส่วนใหญ่รับราชการได้รับการศึกษาต่ำสุดปริญญาตรี และสูงสุดระดับปริญญาเอก รากฐานครอบครัวเดิมมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เกิดในตระกูลร่ำรวยได้แก่นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช นางวิลาวัลย์ ตันวัฒนะพงษ์ นางเพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา นอกจากนางมลวัลย์ เงินหมื่น และนางมาลีรัตน์ แก้วก่า ที่มีฐานะเดิมค่อนข้างยากจนแต่ก็ดิ้นรนช่วยตนเองหมั่นศึกษาเล่าเรียน ด้วยเหตุนี้การศึกษาจึงมีบทบาทให้สตรีเหล่านี้มีช่องทางเข้าถึงปัจจัยการผลิต และมีโอกาสในสังคมมากขึ้น รวมทั้งการที่มีบิดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่นกลายเป็นรากฐานสำคัญให้ลูกสาวก้าวสู่มหาวิทยาลัย นักการเมือง แม้บางคนมีฐานะเดิมยากจน แต่เมื่อแต่งงานกับคนที่มีฐานะดีกว่า สร้างครอบครัวใหม่ และมีฐานะดีขึ้นได้แก่ นางเพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา มีสามีเป็นนักการเมืองจากเดนมาร์ก จึงทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปอยู่ในแวดวงสังคมชั้นสูง และมีโอกาสเข้าออกสำนักพระราชวังได้เพราะตำแหน่งหน้าที่ของสามีเกื้อหนุน ส่วนนางมาลีรัตน์ แก้วก่า สามีเกื้อหนุนด้านการประชาสัมพันธ์สื่อสารมวลชนทุกรูปแบบ เพราะเป็นเจ้าของโรงพิมพ์ จึงมีบทบาทในการเสนอสื่อแก่ชุมชน นอกจากนั้นนางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ก็มีสามีเป็นนักการเมืองทำให้มีโอกาสทำงานสังคมสงเคราะห์ เป็นการส่งเสริมบทบาทในสังคมมากขึ้นจนทำให้เกิดการยอมรับ เนื่องจากฐานครอบครัวเก่าสามี และตำแหน่งหน้าที่การงานของสามีมีส่วนช่วยเสริมให้สตรีได้ทำงานเพื่อสังคมมากขึ้น มีบทบาทในการแก้ปัญหาสังคมโดยรวม เป็นสตรีผู้ให้มากกว่าผู้รับ

จากการศึกษาชีวิตจากคำบอกเล่าพบว่า ทุกคนไม่มีใครคิดอยากเข้าสู่งานการเมือง เพราะคิดว่าเป็นเรื่องเป็นไปได้อยาก ส่วนใหญ่คิดว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย แต่การเข้าสู่บทบาทนักการเมืองได้เพราะมีโอกาสทางการศึกษา มีโอกาสได้ทำงานเพื่อส่วนรวม เนื่องจากตำแหน่งทางสังคมของสามี ที่เอื้อให้ภรรยาได้ทำหน้าที่เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ และมีบิดามารดาหรือสามีเป็นฐานเข้าสู่เส้นทางอำนาจการเมือง เกิดในตระกูลเกิดที่มีความพร้อมทางเศรษฐกิจ และมีความรับผิดชอบดูแลน้องช่วยพ่อแม่แบ่งเบางานบ้านพร้อมกับศึกษาเล่าเรียนไปด้วย ปรากฏแนวผู้นำในวัยเด็กคือเป็นหัวหน้าชั้นเรียน ชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีจิตใจมั่นคง เด็ดเดี่ยว กล้าตัดสินใจ เสียสละ แต่ในขณะเดียวกันก็มีความเมตตา และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่ว่าจะเป็น นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช นางวิลาวัลย์ ตันวัฒนะพงษ์ นางเพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา และนางมาลีรัตน์ แก้วก่า นอกจากนางมลวัลย์ เงินหมื่น มีพ่อแม่ฐานะยากจนแต่ก็มุ่งมั่นศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จเมื่อมีสามีให้การสนับสนุน ส่วนใหญ่ได้รับการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในกรอบจารีต มีความเมตตา ไม่ประพฤติผิดจากกรอบที่พ่อแม่กำหนด เป็นผู้รักนวลสงวนตัว ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนได้รับโอกาสทางการศึกษา และเป็นลูกสาวที่พ่อแม่ไว้วางใจ

นอกจากนั้นเมื่อสตรีแต่งงานมีครอบครัวใหม่ ได้สามีที่มีฐานะเศรษฐกิจดีมีอำนาจต่อรองสูงเป็นคนที่มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม การเป็นผู้นำในด้านการเมืองของสตรีมักเกิดจากสามี และเครือข่ายติดตัว จากการที่สามีเป็นนักปกครอง ภรรยาต้องเข้ามาช่วยดูแลลูกคลีงานมหาดไทย จึงมีบทบาทได้แสดงความสามารถได้อย่างเต็มที่โดยเฉพาะงานในตำแหน่งได้แก่ นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช

นอกจากนั้นสตรีบางคนมีสามีเป็นนักการเมืองได้มีการพบปะประชาชน ครั้นเมื่อสามีถึงแก่กรรม ภรรยาจึงลงสมัครรับเลือกตั้งแทน ได้แก่ นางบุญรื่น ศรีธเรศ หรือบางครั้งสามีเป็นผู้ที่สร้างสมบารมีจนสังคมยอมรับ แต่ยังไม่มีโอกาสเนื่องจากข้อจำกัดบางประการเช่นกรณีของนางผ่องศรี จึงประเสริฐ สมาชิกสภาผู้แทนจังหวัดศรีสะเกษ เป็นผู้แทนเพราะสามีเนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสำเร็จการศึกษาระดับปริญญา สามีของนางผ่องศรียังไม่ได้รับปริญญาจึงให้ภรยาลงสมัครรับเลือกตั้งแทนส่วนตนเองก็ศึกษาต่อให้สำเร็จการศึกษาเพื่อจะได้ลงรับเลือกตั้งในโอกาสต่อไป แม้แต่นางอรดี สุทธศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากสามี เป็นนักธุรกิจเกิดในตระกูล ร่ำรวย มีพี่ชายเป็นนักการเมือง และมีบทบาทในการสนับสนุนภรรยาขึ้นสู่บทบาทนักการเมืองในจังหวัดกาฬสินธุ์

สตรีที่เกิดในตระกูลคหบดีมีฐานะร่ำรวย ถือว่ามีรากฐานทุนดั้งเดิมสนับสนุนให้เป็นผู้นำทางการเมือง กลายเป็นฐานอำนาจให้มีบทบาทและมีพลังมากพอสมควร เนื่องจากต้นตระกูลเคยสร้างคุณความดีให้แก่บ้านเมือง ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อถือศรัทธา และยังเป็นลูกสาวที่ใครๆ ดุหมั่นไม่ได้ มีชาติตระกูลดี การศึกษาดีได้แก่ นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ส่วนการสืบทอดอำนาจทางการเมืองต้องอิงจากบิดาได้แก่ นางกุสุมาวดี ศิริโกมุท มีบิดาเป็นอดีตสมาชิกสภาจังหวัด 6 สมัย ส่วนคุณแม่อีกเป็นสมาชิกสภาจังหวัดคนแรกของมหาสารคาม และตระกูลสุทธศรี ก็มีผู้สืบทอดเจตนารมณ์ได้แก่ นางอรดี สุทธศรี มีบิดาเป็นนักการเมืองท้องถิ่นเช่นกัน

ส่วนผู้บริหารสตรีมีอายุอยู่ในระหว่าง 50 - 60 ปี มีทั้งผู้บริหารที่เกษียณอายุราชการแล้ว ได้แก่ นางพรณี ขจรวิทย์ ส่วนนางนิตยา ศรีปิดตา เป็นเจ้าของ และเป็นผู้บริหารโรงเรียนเอกชน ผู้บริหารสตรีส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท นอกจากนางพรณี ขจรวิทย์ สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ นางพวงทอง ภูสวดศรี บิดาเป็นนายฮ้อย มารดาค้าขาย เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวยในท้องถิ่น ส่วนนางอรทัย ปทุมรัตน์ บิดาเป็นอดีตหัวหน้าการ สำนักงานการประถมศึกษาและมารดาเป็นแม่บ้าน เป็นชาวเรณูนคร มีฐานะปานกลาง และนางนิตยา ศรีปิดตา มีบรรพบุรุษเป็นขุนนางท้องถิ่น บิดาเป็นอาจารย์วิทยาลัยครูมหาสารคาม ส่วนมารดาค้าขาย ฐานะร่ำรวย มีทรัพย์มรดกตกทอดให้ลูกหลานมากมาย เมื่อแต่งงานสร้างครอบครัวได้สามีเป็นผู้บริหารระดับสูง ส่งเสริมศักยภาพได้แก่ นางอรทัย ปทุมรัตน์ สามีเป็นอดีตผู้บริหาร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร นางนิตยา ศรีปิดตา สามีเป็นอดีตอธิการบดี ส่วนนางพรณี ขจรวิทย์ สามีเป็นผู้บริหารการศึกษาด้วยกัน

เมื่อพิจารณาภาพรวมของการค้นพบตนเองของผู้นำสตรีที่เลือกศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่มักจะมองปัจจัยหลาย ๆ มีส่วนบันดาลให้เกิดความสำเร็จและไม่สำเร็จเท่านั้น เช่น วาสนา บารมี ทุนทรัพย์ ภูมิรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญ ความขยันหมั่นเพียร หรือความมานะบากบั่น แต่ในความเป็นจริงแล้ว แม้แต่ละคนจะพยายามสร้างความพร้อมให้ตนเองอย่างมุ่งมั่น ผลของการกระทำนั้นๆ ก็ยังมีทั้งประสบผลสำเร็จ และไม่ประสบผลสำเร็จอยู่นั่นเอง ซึ่งการสร้างความพร้อมดังกล่าวเป็นคุณสมบัติด้านเดียวไม่สามารถมั่นใจได้ว่าบุคคลจะประสบความสำเร็จตามความต้องการอย่างแท้จริง จนกว่าจะค้นพบพลังในตนเอง และดำเนินชีวิตตามเป้าหมายที่ตนเองกำหนดจนเกิดศักยภาพแล้วเท่านั้น เส้นทางก้าวสู่การเป็นนักการเมือง และได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป มักเกิดจากการได้รับการสนับสนุนและความสามารถเฉพาะตัวที่มีอยู่ในตนเองพิเศษที่คนอื่นอาจไม่มี หรือมีแต่ไม่มีโอกาสได้ทำหน้าทีนี้ และมีความอดทน

เป็นเลิศ หรือมีความสุขเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การค้นพบพลังในตนเองสามารถกำหนดชีวิตเป้าหมายให้ไปตามเส้นทางชีวิตที่ตนเองลิขิต ซึ่งมีทั้งพลังความรู้ และภูมิปัญญาเป็นทุนชีวิต มีความเฉลียวฉลาดทางปัญญาเกิดจากการคิด ฝึกสมองให้รู้จักคิดเป็น กล้าตัดสินใจ และแก้ไขข้อบกพร่อง

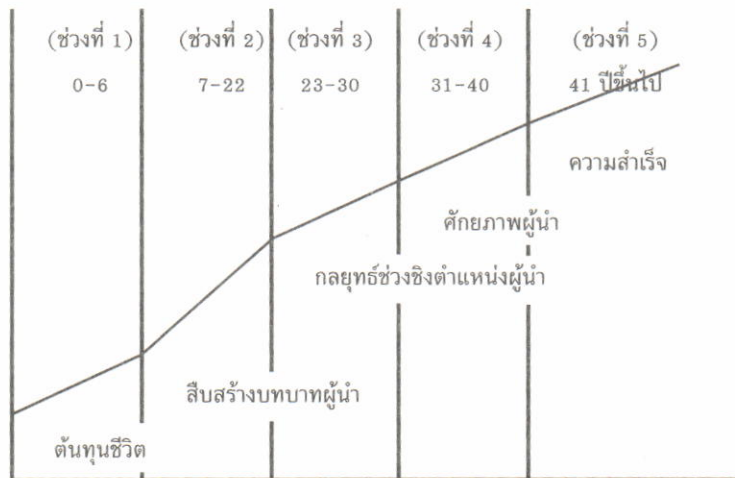
กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรีในวัฒนธรรมอีสาน

พลังของผู้นำสตรี เกิดจากการสร้างตนเอง ด้วยการสั่งสมความรู้ประสบการณ์ และทักษะวิชาชีพ ค้นพบตนเอง รู้จักตนเองว่าเป็นใคร มีความรู้สึกละอย่างไร ดำเนินชีวิตอย่างไรจึงจะพบความสำเร็จ พลังสูงสุดที่เกิดจากการค้นพบตนเอง ได้จากพลังกาย พลังจิต และพลังสติปัญญา มีความสามารถหยั่งรู้ คิดกว้าง มองไกล ใฝ่สูง สตรีอีสานที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำมักปรากฏลักษณะพิเศษโดดเด่นกว่าสตรีอื่นแตกต่างชัดเจนคือผู้นำสตรีทุกท่านที่ศึกษามีผลงานสูง ไม่ชอบอยู่นิ่ง มีความทะเยอทะยาน มีพลังนึกคิด มีจินตนาการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ มีความมุ่งมั่น และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะพบความสำเร็จ และแสดงความสามารถให้ผู้อื่นยอมรับ มีความขยัน ทรหด อดทน อดกลั้น กล้าเสี่ยงและชอบแข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จอันเป็นสุดยอดแห่งความปรารถนา สตรีที่เป็นผู้นำจึงต้องมีความพร้อมรับผิดชอบชะตาชีวิตของผู้อื่น และพร้อมให้การช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะผู้มีสถานภาพต่ำกว่าตน ซึ่งมีขั้นตอนชีวิตในการสร้างพลังตนเองสรุปเป็นแผนภูมิดังนี้

บทบาทผู้นำสตรีด้านการเมืองและการศึกษา ต้องเริ่มต้นใช้ต้นทุนชีวิตจากวัยเด็กผ่านการเรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์ การได้รับการศึกษาที่ดี ฐานะครอบครัวก็มีส่วนสนับสนุนให้มีโอกาสเป็นผู้นำ เพราะถ้าหากฐานะครอบครัวยากจน คงไม่คิดเพื่อส่วนรวม คิดแต่เรื่องใกล้ตัวเพียงว่าทำอะไรจะอยู่มีกิน ส่วนคนที่มีความพร้อม ไม่ต้องคิดในเรื่องเหล่านี้ ย่อมมีโอกาสคิดเรื่องอื่น และได้ทำในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม นับเป็นก้าวหนึ่งของการเป็นผู้นำ เพราะการเป็นนักการเมืองต้องทุ่มเทมากกว่าการเป็นผู้บริหารสถานศึกษา ในขณะที่ฐานะยากจน หากไม่ละทิ้งการศึกษา และขยันหมั่นเพียรก็มีโอกาสเป็นผู้บริหารได้ ขึ้นอยู่กับไหว้วานโอกาสเพื่อตนเองแค่ไหน แต่เมื่อมาถึงจุดหนึ่ง การแสวงหาโอกาสเพื่อตนเองต่างก็เป็นเรื่องของการต่อรองและผลประโยชน์ รวมทั้งต้องพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้มีโอกาสเป็นผู้นำ ซึ่งไม่ว่าบุรุษ หรือสตรีเมื่อก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำองค์กรทั้งการเมืองและการศึกษา ย่อมต้องใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งเพื่อมีบทบาทสำคัญในสังคม จากแผนภูมิแสดงว่า กระบวนการสร้างพลังผู้นำสตรี มีดังต่อไปนี้

การสืบสร้างชีวิตผู้นำสตรีอีสาน

ระดับความสำเร็จของชีวิต

รากฐานชีวิต

1. ต้นทุนชีวิตแรกเริ่ม

ภูมิหลังชีวิตสตรีผู้นำด้านการเมืองทุกคนมีความรู้และความดี มีความพร้อมด้านฐานะการเงิน และการศึกษา มีคุณสมบัติพิเศษเหนือผู้อื่น มีโอกาสได้รับความไว้วางใจจากครอบครัว มีแนวผู้นำปรากฏในวัยเรียน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในวัยทำงาน ขยันมุ่งมั่น ทรหด อดทน เสียสละ ทะเยอทะยาน กล้าได้กล้าเสีย มีพลังในการตัดสินใจ สามารถรู้เท่าทันผู้อื่น คิดได้เหมือนผู้อื่น มองเห็นเหมือนผู้อื่น แม้ทุกคนเกิดมารากเหง้าเดียวกัน แต่มีความสามารถหรือความเก่งเฉพาะตัวไม่เหมือนกัน ซึ่งเกิดจากการหล่อหลอมของแต่ละคนจากครอบครัวและสังคมแตกต่างกัน

ด้านการศึกษา สตรีส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง ในวัยเด็กเข้าใจพลังความสามารถในตนเอง รู้จักสิทธิหน้าที่ มีโอกาสได้รับการศึกษาเล่าเรียน และเรียนเก่งได้รับเลือกให้เป็นผู้นำ ได้รับความไว้วางใจจากครอบครัว มีความคิดมีความรับผิดชอบสูง ริเริ่มสร้างสรรค์ ช่างสังเกตจดจำและสงสัยในประเด็นที่ไม่ชัดเจน รู้จักใช้พลังให้เกิดผลดีต่อตนเองและครอบครัว เรียนรู้การอยู่ร่วมกันและใช้พลังที่ตนมีอยู่อย่าง

ชอบธรรม ซึ่งมีกระบวนการสร้างพลังเพื่อก้าวสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา พลังความรู้สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตคนได้ พื้นฐานและการกล่อมเกล่าในครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน จนกระทั่งก้าวสู่บทบาทผู้นำองค์กร การฝึกเป็นคนมีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น เสียสละ อดทน รับผิดชอบ ปฏิบัติตนเป็นลูกที่ดีเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มิได้หมายความว่าพลังสตรีในครอบครัวใช้กำลังบังคับ หรือลงโทษผู้อื่น แต่เป็นความยินยอมพร้อมใจ และมีความผูกพันไว้วางใจเป็นฐานรองรับ

2. การสร้างทายาททางการเมือง

การสร้างทายาททางการเมืองเป็นสิ่งสำคัญที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาจะต้องวางรากฐานให้มีทายาทสืบสานด้านแนวคิดอุดมการณ์ต่อจากต้นตระกูล โดยเกิดจากบรรพบุรุษเป็นนักการเมือง หรือบิดามารดาเป็นผู้นำท้องถิ่น และสืบทอดการเป็นนักการเมืองจากสามี เนื่องจากสามีขาดคุณสมบัติในการสมัครรับเลือกตั้ง สตรีบางคนสามีถึงแก่กรรมในขณะที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองจึงต้องทำหน้าที่สืบทอดเจตนารมณ์สามีรวมทั้งเครือญาติ พรรคการเมืองก็มีบทบาทในการสร้างให้สตรีเป็นผู้นำได้เช่นกัน แม้แต่การแสวงหาผู้อุปถัมภ์ เป็นเส้นทางสำคัญในการก้าวสู่บทบาทผู้นำ การฝากเนื้อฝากตัวและทำตนเป็นประโยชน์ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้อุปถัมภ์ เพื่อรับความช่วยเหลือทั้งด้านการเงิน ตำแหน่ง ฐานะ ลักษณะการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การสร้างฐานการเมืองเริ่มต้นด้วยการสร้างฐานพลังจากประชาชน โดยเฉพาะข้าราชการ และค้ายการเมืองมีอำนาจเหนือข้าราชการประจำ คือมีอำนาจแต่งตั้งโยกย้ายรวมทั้งจัดสรรงบประมาณ ให้คุณให้โทษ ข้าราชการระดับสูง และระดับหัวหน้าหน่วยงาน โครงสร้างอำนาจแบบนี้จึงเกิดการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมได้ง่าย และการแสวงหาผลประโยชน์ก็สามารถทำได้โดยง่าย

3. ยุทธศาสตร์การเข้าสู่ตำแหน่ง

สร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นผลักดันให้เข้าสู่บทบาทผู้นำและมีอำนาจควบคุมกันไป การเตรียมความพร้อม การสร้างฐานพลัง การสร้างความนิยมให้ประชาชนยอมรับ การออกหาเสียงด้วยวิธีการต่างๆ รวมทั้งอาจมีการซื้อเสียง หรือซื้อตำแหน่งชิงศรัทธาจากประชาชน เพราะศรัทธา และความเชื่อมั่นเป็นเงื่อนไขการเข้าสู่อำนาจและเป็นเงื่อนไขความสำเร็จในการใช้พลัง เพื่อรักษาหรือช่วงชิง สถานภาพการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเพื่อความอยู่รอดของตน การสร้างภาพลักษณ์ทางการเมือง พรรคการเมืองแต่ละพรรคก็แข่งขันแย่งชิงผู้สมัครรับเลือกตั้งที่เห็นว่าน่าจะมีโอกาสได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรเพื่อให้ได้สมาชิกในสังกัดของตนมาก ซึ่งเป็นผลดีคือมีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลมากขึ้น การต่อสู้นอกเหนือกติกาเกิดขึ้นบ่อยครั้งบนเวทีการเมืองไทย ผู้นำจึงต้องฟังพหูตามและคนใกล้ชิด เพื่อเป็นพลังช่วยเหลือสนับสนุนในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับผู้อื่น การฟังฟังนี้ตั้งอยู่บนฐานความ

สัมพันธ์ส่วนตัว จึงต้องเตรียมตนเองให้มีความพร้อมทุกด้าน ศึกษาวิธีการเข้าสู่ตำแหน่งจากผู้ประสบผลสำเร็จ และต้องทำให้ดีกว่าคนที่เคยทำมาแล้ว รวมทั้งทำประโยชน์เพื่อสังคม สร้างภาพทางการเมืองให้คนทั่วไปได้รู้จัก สร้างฐานการเมืองสนับสนุน เข้าถึงประชาชน การต่อสู้วิธีหนึ่งคือการเอาชนะด้วยเล่ห์เหลี่ยม อำนาจเงิน หรือแรงสนับสนุนจากผู้อื่นที่ให้ผลประโยชน์ต่อตนเองทุกวิถีทาง

ส่วนการเข้าสู่ตำแหน่งเส้นทางสู่ตำแหน่งผู้บริหาร เป็นไปตามลำดับขั้น ระดับความสำเร็จของชีวิตพิจารณาจากทุนชีวิตแรกเริ่ม แบบแผนการเรียนรู้ การช่วงชิงตำแหน่งผู้บริหาร และศักยภาพการเป็นผู้นำ รวมทั้งการใช้ความรู้ ภาษาพูด บุคลิกท่าทาง ไต่เต้าจากสายผู้สอน ทุ่มทำงานเพื่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา ใช้ระบบเส้นสายผู้บังคับบัญชาและนักการเมือง และใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าสู่ตำแหน่ง รวมทั้งการเข้าถึงผู้มีอำนาจในการคัดสรรบุคคลเข้าสู่ตำแหน่งยุทธศาสตร์การสร้างวัฒนธรรมองค์กร สร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ ผู้บริหารต้องมีความสามารถสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรในองค์กรทำงานอย่างเข้มแข็ง ส่งเสริมความรู้ความสามารถของคนในองค์กร และให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าขององค์กร

4. ศักยภาพผู้นำสตรี

บทพิสูจน์ความสามารถของสตรีที่เป็นผู้นำคือ การทำงานสำเร็จตามเป้าหมาย แก้ปัญหาตนเอง และแก้ปัญหาผู้อื่นได้ เป็นปรากฏการณ์ของผู้มีพลังอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความรู้ และความศรัทธาเชื่อมั่นจากประชาชนเป็นแกนกลาง ขึ้นอยู่กับประชาชนสนใจบ้านเมืองมากน้อย และต้องรู้เท่าทันการเมือง ซึ่งเป็นเครื่องมือควบคุมการทำงานของนักการเมืองให้โปร่งใส ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งการเมือง จึงเป็นสิ่งที่ผู้นำสตรีแต่ละคนต้องการเข้ามาครอบครองและใช้เป็นเครื่องมือในการรักษา และแสวงหาผลประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งบทบาทในสภา ด้วยการแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกระบวนการพิจารณาในสภาผู้แทนราษฎร และบทบาทนอกสภา ออกเยี่ยมเยียนช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ให้ความรู้ประชาธิปไตยแก่ประชาชน ช่วยเหลืองานบุญประเพณี รู้จักใช้คนรู้จักสร้างคน และมีบริวาร

การเปิดโอกาสให้สตรีได้ใช้พลังตามบทบาทหน้าที่ ซึ่งบทบาทที่เป็นจริงของการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในท้องถิ่น ต้องหาวิธีการแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของประชาชนให้เกิดอย่างเป็นรูปธรรม มีทั้งบทบาทในสภาและบทบาทนอกสภา ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะทำหน้าที่ดังกล่าวได้ ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาที่สภาผู้แทนราษฎร โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านนั้นต้องนำเสนอ ชี้แจงให้สมาชิกทุกท่านในสภารับทราบถึงปัญหาของประชาชน เพื่อให้สมาชิกลงมติเห็นชอบด้วย รัฐธรรมนูญได้กำหนดบทบาทสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้

บทบาทในการเสนอกฎหมายพิจารณากฎหมายนับเป็นบทบาทสำคัญที่สุดของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพราะกฎหมายเป็นกลไกสำคัญใช้ในการบริหารงานของรัฐซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำเป็นต้องมีความรู้ มีความสามารถและมีวิจารณญาณ เต็มเปี่ยมไปด้วยความเป็นธรรม บทบาท ด้านนิติบัญญัติ มี 2 บทบาท คือบทบาทที่มีลักษณะเสนอแนะ แสดงบทบาทโดยอภิปรายในสภา โดยแสดงความคิดเห็นเสนอแนะแนวทางที่เห็นว่าเหมาะสม คัดค้าน หรือทำหน้าที่กรรมาธิการสามัญประจำสภา

หาแนวทางแก้ไขตรงสาเหตุ และบทบาทมีลักษณะชี้แนะ แสดงบทบาทโดยเสนอร่างพระราชบัญญัติ การเสนอญัตติ เพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนฯ ในสภาเห็นชอบด้วยตามแนวทางที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีนำเสนอ จากการสัมภาษณ์และศึกษาจากรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยประชุมสามัญ ช่วงปี 2543 และปี 2544 ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีอีสานได้แสดงบทบาทในสภาโดยการยื่นกระทู้ถามสดซึ่งเป็นปัญหาสำคัญอยู่ในความสนใจของประชาชน และเป็นเรื่องเรื่องด่วนสำคัญ มีลักษณะพิเศษคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีสิทธิยื่นกระทู้ถามเป็นลายลักษณ์อักษรโดยมีต้องระบุคำถามได้แก่ปัญหาด้านการเกษตรและความยากจน ปัญหาการรับนักเรียนเข้าเรียนในสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัย และปัญหาการวางเพลิงเพื่อเอาประกันภัย ผลของการนำเสนอกระทู้เหล่านี้ไปสู่นโยบายแก้ไขปัญหารัฐบาลในเวลาต่อมา

ผลงานกระทู้ถามของสส.สตรีอีสานช่วงปี พ.ศ. 2543 - 2544 บทบาทในสภานักการเมืองจะต้องทำหน้าที่เป็นปากเป็นเสียงแทนราษฎร การยื่นญัตติ กระทู้ ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมือง ปัญหาประชาชน เพื่อหาแนวทางบรรเทาความเดือดร้อนให้ประชาชน ถ้าหากเรื่องที่น่าสนใจสามารถนำไปสู่นโยบายของประเทศได้ยิ่งถือว่า นักการเมืองท่านนั้นมีคุณภาพ จากการศึกษาผลงานของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีอีสานมีมากมาย และได้รับการสนใจจากรัฐบาล หากย้อนไปศึกษาบทบาทสตรีในสภาจะเห็นว่า มีวิสัยทัศน์ และกล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งปรากฏในสมัยประชุมทุกครั้ง จนบางคนเป็นดาวสภาก็มี ดังตัวอย่าง เช่น นางอรดี สุทศรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์ (ชุดที่ 21) 5 ก.พ. - 31 พ.ค. 2544 เรื่องกระทู้ถามคือ ปัญหาการรับนักเรียนในสถาบันราชภัฏ ในเขตภาคอีสาน มองปัญหาในระดับประเทศ การให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาแก้ไขปัญหานักเรียนที่ไม่มีที่เรียนของนักเรียน นางผ่องศรี จิงประเสริฐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดศรีสะเกษ (ชุดที่ 21) 1 ส.ค. - 22 พ.ย. 2544 เรื่องที่กระทู้ถาม นโยบายการรับจำนำข้าวว่าปีความสามารถในการแก้ไขปัญหาคือเดือดร้อนของชาวนาจากการถูกเอาเปรียบจากรับการช่วยเหลือจากรัฐบาลให้จำนำข้าวในราคาที่สูงขึ้น ความสามารถและความสนใจในระดับท้องถิ่น ผลการนำเสนอรัฐบาลรับกระทู้เพื่อแก้ไขปัญหามอง (สำนักงานเลขาธิการสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป.) แสดงให้เห็นว่ามีกระทู้ด้านการช่วยเหลือเกษตรกร ผลการนำเสนอกระทู้ ได้รับการชานรับจากรัฐบาลให้แก้ไขปัญหาล้างน้ำ ปุ๋ย การทำนาข้าวการปลูกพืช ผสมผสานอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนกระทู้แก้ไขปัญหานักเรียนไม่มีที่เรียนปรากฏว่ามีผู้สนับสนุนทั้ง สส.ชายและสส.หญิง ผลของการนำเสนอกระทู้รัฐบาลกำหนดให้สถาบันราชภัฏ เปิดกว้างให้รับนักเรียนทุกคนเข้าเรียน ทั้งจำนวนชั้นเรียนและจำนวนผู้เข้าเรียนด้วย สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของสส.สตรีอีสานในเรื่องปัญหาความยากไร้ และปัญหานักเรียนไม่มีที่เรียน ส่วนบทบาทสส.สตรีอีสานในการชี้นำด้านนิติบัญญัติ ในสภาผู้แทนราษฎร มักไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมมากนักส่วนใหญ่แสดงออกในทางเสนอร่างพระราชบัญญัติ และเสนอญัตติต่างๆ การแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้านนิติบัญญัติ มักแสดงออกด้วยการอภิปรายสนับสนุน และเห็นชอบด้วยมากกว่าการอภิปรายคัดค้าน หรือไม่เห็นชอบด้วยการพิจารณาพระราชบัญญัติต่างๆ เพราะการทำหน้าที่ประชุมในสภาผู้แทนราษฎรนั้นเป็นการถ่ายทอดความต้องการและแนวทางแก้ไขปัญหามาเป็นนโยบายในระดับประเทศ ซึ่งปรากฏตามข้อมูลข้างต้นนี้แล้ว

ส่วนบทบาทในการชี้นำสมัยประชุมสามัญทั่วไป มีประเด็นการขึ้นที่น่าสนใจได้แก่ นางมุกดา พงษ์สมบัติ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น ครั้งที่ 24 / 2546 เสนอญัตติด่วน เรื่องให้ตั้ง คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาปัญหาและผลกระทบจากการขึ้นราคาน้ำมัน และปรับอัตราการจัดเก็บภาษี ส่วนนางอรดี สุทธศรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งที่ 17 / 2546 เสนอร่างพระราชบัญญัติ สถาบันอุดมศึกษาเอกชน นางผ่องศรี จึงประเสริฐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดศรีสะเกษ ครั้งที่ 19/ 2546 เสนอร่างพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดศรีสะเกษ นางอรดี สุทธศรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์ 19/ 2546 เสนอแนวทางแก้ไข ปัญหาภัยแล้ง และนางกุสุมาลัต ศิริโกมุท สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม เสนอประเด็น 2 ประเด็นคือ ครั้งที่ 21/ 2547 เสนอการจัดสรรงบประมาณเพื่อ องค์การบริหารส่วนตำบล และการพัฒนาเด็กเล็กโดยใช้วิทยาศาสตร์สุขภาพ ส่วนครั้งที่ 26/2547 เสนอโครงการพิจารณา 1 อำเภอ 1 ทุน (สำนักงานเลขาธิการสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป.) กล่าวได้ว่าจากการศึกษารายละเอียด รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแสดงบทบาทในการเสนอร่างพระราชบัญญัติ และเสนอญัตติต่าง ๆ ล้วนได้รับการตอบรับจากสภาเป็นอย่างดีแม้ว่าการขึ้นไม่ได้นำไปปฏิบัติตามทั้งหมด แต่ในภาพรวมแล้วเป็นสิ่งที่ดี เพราะสตรีในสภาผู้แทนราษฎร มีโอกาสแสดงความคิดเห็น แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีอีสานชัดเจนขึ้น

บทบาทด้านติดตามควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหาร บทบาทนี้เป็นการติดตามการทำงานของรัฐบาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถทำได้ด้วยการยื่นกระทู้ ซึ่งมี 2 ลักษณะคือ กระทู้สด และกระทู้ถาม วิธีการตอบของรัฐบาลทำได้ 2 แนวทางคือ ตอบกระทู้ในที่ประชุม และตอบในราชกิจจานุเบกษา โดยส่วนใหญ่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่ค่อยถามแล้วให้ตอบในที่ประชุม เพราะความเกรงใจ จึงทำให้การตอบส่วนใหญ่ในราชกิจจานุเบกษา นอกนั้นก็เป็นการอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี การอภิปรายงบประมาณ และการยื่นกระทู้ นางอรดี สุทธศรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์เสนอกระทู้เกี่ยวกับนักเรียนไม่มีที่เรียนในระดับอุดมศึกษา และรับการสนับสนุนประเด็นอย่างท่วมท้น จนเป็นเหตุให้รัฐบาลต้องขยายจำนวนนักเรียนเข้าเรียนในสถานศึกษาเพิ่มเติม (สรุปรายงานการประชุมรัฐสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2492, 2493, 2500, 2544, ม.ป.ป.) จากการศึกษาการตั้งกระทู้ถาม การรายงานการประชุมสภาผู้แทนแต่ละครั้ง พบว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีอีสานยังไม่ค่อยแสดงบทบาทด้านติดตามควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหารในสภามากนัก ส่วนใหญ่เป็นการเสนอข้อคณะกรรมการร่วมร่างพระราชบัญญัติเท่านั้น แต่การอภิปรายความเป็นมาผลดีหรือผลเสียยังมีน้อย จึงไม่ปรากฏในรายงานการประชุมสภาว่ามีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีอีสานอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ เพื่อติดตามการทำงานของรัฐบาลนอกจากสนับสนุนอาจเป็นเพราะอยู่ฝ่ายรัฐบาลอยู่แล้ว บทบาทไม่เห็นด้วยในสภาจึงตกอยู่ที่ฝ่ายค้านเท่านั้น

ส่วนบทบาทของสตรีอีสานด้านการติดตามการทำงานของรัฐบาลนางบุญเรือน ศรีธเรศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งที่ 21/2547 ประเด็นชี้แจงเรื่อง เสนอรายชื่อคณะกรรมการวิสามัญร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และครั้งที่ 26/2547 เสนอชื่อกรรมการวิสามัญร่วมร่างพิจารณาวิทยาลัยของรัฐ ส่วนนางกุศลาลวดี ศิริโกมุท สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมหาสารคาม ครั้งที่ 34/2547 เสนอรายชื่อคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติอาชีวศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป.)

บทบาทในการติดตามการทำงานของฝ่ายบริหารด้วยการชี้แจงนักการเมืองสตรีอีสานคนอื่นๆ ก็ไม่ค่อยได้ร่วมอภิปรายมากนัก อาจเป็นเพราะการแสดงบทบาทด้านนี้ไม่ค่อยได้ผลเป็นรูปธรรมนัก การตอบข้อคำถามของรัฐมนตรีไม่ค่อยตรงประเด็นนัก และเรื่องการเรียงลำดับกระทู้ กว่าจะนำกระทู้ที่นำเสนอมาพิจารณาบางครั้งสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้เรื่องนั้นล้าสมัยไป

ส่วนกระทู้ของสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสานนางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ในปีพ.ศ. 2544 เรื่องทำไมภิกษุณีจึงบวชไม่ได้ หรือข้อห้ามไม่ให้สตรีเข้าไปในสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา หรือโครงการสร้างสันติสุขในครอบครัว จนเป็นเรื่องราวที่คนทั้งประเทศสนใจกลายเป็นสัญลักษณ์ท้องถิ่นไปในที่สุด มีผลให้เกิดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบางประเด็นเพื่อคลี่คลายสังคม ส่วนนางมาลีรัตน์ แก้วก่า เสนอกระทู้เรื่องให้มีเอกภาพในต่างประเทศที่เรียกว่าเป็นทูต CEO และนางเพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา เสนอกระทู้เรื่องส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงาน (สำนักงานเลขาธิการสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, 2545, หน้า 39, 149) นอกจากนั้นสมาชิกวุฒิสภาบางท่านก็แสดงบทบาทร่วมในสภาโดยการอภิปรายแสดงความคิดเห็นจนกลายเป็นดาวสภาหลายท่านเช่นกัน

บทบาทของสมาชิกวุฒิสภาผู้แทนราษฎรสตรีในการแสดงความสามารถในสภาพิจารณาจากสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้งทั่วประเทศ และมีการประชุมวุฒิสภาสัปดาห์สามัญทั่วไป ในปี พ.ศ. 2546 - 2548 ดังนี้

นางระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ยื่นกระทู้ถามสด เรื่อง การบวชเป็นภิกษุณีในประเทศไทย และเรื่องการห้ามภิกษุณีบวชในประเทศไทย ส่วนนางวิลาวัลย์ ตันวัฒนะพงษ์ ยื่นกระทู้ถามสดเรื่อง การดูแลเด็กและหญิงชาวต่างชาติ และนางมาลีรัตน์ แก้วก่า อภิปรายสนับสนุนเรื่อง นโยบายการปราบปรามยาเสพติด (สรุปรายงานการประชุมของวุฒิสภาสัปดาห์สามัญทั่วไป, 2546) สตรีอีสานเริ่มปรากฏบทบาททางการเมืองชัดเจนขึ้น แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลบทบาทสมาชิกวุฒิสภาสตรีอีสานที่แสดงออกในสภามีไม่กี่คนที่แสดงบทบาทด้วยการอภิปราย กระทู้ถามคณะรัฐบาล บางคนไม่มีบทบาทในการอภิปรายเลย บางเรื่องที่น่าสนใจก็ไม่ได้รับการยอมรับในสังคม บางเรื่องก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเรื่องที่น่าสนใจในสภาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเด็ก สตรี ภิกษุณี และยาเสพติด แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของสตรีในการก้าวเข้าสู่สภาว่ามีการเตรียมความพร้อมมากน้อยแค่ไหนในการทำหน้าที่แทนประชาชนในการถ่วงถ่วงดุลกับทบทวนกฎหมาย หรือบทบัญญัติต่างๆ ในสภา

การทำหน้าที่เป็นตัวแทนประชาชนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีอีสาน มักถูกคาดหวังสูงจากสังคม เนื่องจากหากประชาชนไว้วางใจให้สตรีท่านใดทำหน้าที่เป็นตัวแทนในสภาได้ ก็ต้องเป็นสตรีที่มีบทบาทในสังคมโดดเด่นเป็นพิเศษ มีคุณสมบัติส่วนตัวและภูมิหลังที่ดี มีความสามารถพิเศษเหนือสตรีอื่น จึงจะได้รับความไว้วางใจให้เป็นตัวแทนประชาชนได้ในระดับนโยบาย จากแนวคิดของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เสนอว่า บทบาทนอกสภาเป็นบทบาทของคนมีพลังกับคนไร้พลังในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งแพร่หลายในสังคมไทยเพราะการเลือกตั้งเป็นการตอบแทนบุญคุณ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรมสืบทอดมาตั้งแต่เดิม ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติหรือผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตมากกว่า (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 25338, หน้า 22-233) และเมื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนแล้ว สังคมก็คาดหวังเห็นการทำงานที่โปร่งใส ชัดเจน เป็นรูปธรรม การแสดงบทบาทนอกสภาด้านสังคมสงเคราะห์ของสส.อีสานในด้านการช่วยเหลือแก้ไขปัญหา ผลงานที่เกิดขึ้น เจือปนทางสังคมวัฒนธรรม และความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อผู้แทนราษฎรสตรี การแสดงบทบาทนอกสภาสส.สตรีทำบทบาทนอกสภามากที่สุด และยังมียึดติดกับพื้นที่ให้เวลาการทำงานนอกสภามากกว่าในสภา เพราะจำเป็นต้องรักษาสถานะแผนเสียงของตนไว้ซึ่งจะส่งผลให้ตนได้รับเลือกในเวลาต่อมา ทั้งๆ ที่รู้ว่าการบางอย่างไม่ใช่บทบาทหน้าที่ตนแต่ก็ไม่สามารถทิ้งท้องถิ่นได้

การทำความเข้าใจกับประชาชนด้านการศึกษา ก็ เป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างส.ส. กับประชาชน รวมไปถึงการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ด้วยการให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องของการเลือกตั้ง เรื่องบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เรื่องการปกครองในระบบประชาธิปไตย จากการศึกษาบทบาทส.ส.สตรีอีสานนอกสภาส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของส.ส.นอกสภาไม่แตกต่างกันเช่น “การเป็นผู้แทนที่ดี น่าจะพบกับชาวบ้าน ผู้แทนฯ สมัยก่อนไม่ใช่หนักการเมืองที่แท้จริงเพราะไม่ค่อยไปหาชาวบ้าน แต่ถ้าหากจะเข้าไปพบชาวบ้านก็เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองมากกว่า” (อรดี สุทธรศรี, 2547) นอกจากนั้นยังแสดงถึงบทบาท ส.ส.ในปัจจุบันแตกต่างจากส.ส.ในอดีตมาก คือส.ส.ต้องทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับประชาธิปไตย “ดิฉันว่าประชาชนยังไม่เข้าใจบทบาทของส.ส. ว่าต้องทำหน้าที่อะไรบ้าง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของเราต้องพยายามหาทางทำให้เขาเข้าใจไปประชุมชาวบ้านดิฉันก็พยายามสอดแทรกให้ความรู้แก่เขา ให้ความจริง และความถูกต้อง เป็นเรื่องที่เรต้องให้ความรู้เขา ไม่ใช่ปิดกั้นเขา หรือไม่เราก็จัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องที่เขาไม่รู้ แต่เราต้องมีข้อมูลนะคะว่าเขาต้องการอะไร ส่วนใหญ่เขายังต้องการให้เราช่วยเหลือปัญหานี้สิน ความทุกข์ยากความไม่มีจะกินดิฉันเห็นแล้วสงสารบ้านเมืองเรามีปัญหามากมายที่ดิฉันอยากจะแก้ไข” (บุญรื่น ศรีธเนศ, 2547) ส่วนสส.บางคนกล่าวว่า “ประชาชนส่วนใหญ่เดี๋ยวนี้มีการศึกษาดีขึ้นนะคะ เขารู้ว่าเขาต้องเลือกใครที่จะช่วยเขาได้ แต่มีบางเรื่องที่เขาต้องการให้เราดูแล มีปัญหาที่มากหาเรา มันแสดงถึงความล้มเหลวของรัฐในการดูแลประชาชนด้วยนะคะ เราต้องให้ความรู้เขาด้วยคะ โดยเฉพาะการปกครองในระบบประชาธิปไตย ไม่เช่นนั้นเราก็ได้คนที่ไม่สามารถเป็นตัวแทนของเขาได้” (กุสุมาลวดี ศิริโกมุท, 2547) สอดคล้องกับสส.บางท่านว่า “ดิฉันเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมกลุ่มแม่บ้านสตรีเพื่ออบรมให้ความรู้เกี่ยวกับอาชีพให้เขามีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระครอบครัว นอกจากนั้นยังก่อตั้งมูลนิธิ

ฅาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้านเพื่อเป็นสวัสดิการให้ชาวบ้าน” (อรดี สุทธรศรี, 2547) แสดงว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีก็รู้ว่าตนเองมีบทบาทอย่างไร แต่บทบาทจัดสวัสดิการให้ชุมชนยังต้องทำเพราะเป็นวิธีการสร้างคะแนนนิยมในท้องถิ่นอีกวิธีหนึ่ง อย่างไรก็ตามการที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแสดงบทบาทในการให้ความรู้และพยายามสร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชนในระดับรากหญ้า ส่วนหนึ่งเป็นการทำเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตนทางอ้อม เพราะเป็นการรักษาสถานะคะแนนเสียงของตนเอง และเป็นการสร้างภาพทางการเมือง ซึ่งบทบาทนี้จะส่งผลต่อการเมืองต่อตนเองในสมัยเลือกตั้งครั้งต่อไปด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสตรีกับชาวบ้านยังเป็นแบบระบบอุปถัมภ์ คือชาวบ้านหวังได้รับความเอื้อเฟื้อจากสส. ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างคนในสังคมที่มีฐานะต่างกัน ซึ่งตอบแทนด้วยความจงรักภักดี และเลือกเข้ามาเป็นผู้แทนฯ สส.สตรีมักแสดงบทบาทให้ประชาชนได้รับรู้ด้วยการเข้าถึงชีวิตจิตใจ และความต้องการของชาวบ้าน ด้วยการประชาสัมพันธ์ หรือใช้สื่อมวลชนเพื่อนำเสนอบทบาทของตนเอง ด้วยวิธีการต่างๆ หลากหลาย และสิ่งสำคัญคือการลงพื้นที่คลุกคลีกับกลุ่มประชาชนอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอทุกรูปแบบ ซึ่งต้องอาศัยคะแนนเสียงจากประชาชนในการเลือกตนเองทำหน้าที่เป็นตัวแทน หากไม่เห็นผลงานอาจไม่ได้รับเลือกตั้งครั้งต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นผู้หญิงกับความพยายามทำงานให้ประชาชนได้รับรู้ว่าตนเองเท่าเทียมกับผู้ชายเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความพยายามสูง ดังนั้นการแสดงบทบาทนอกสภาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจำแนกประเด็นการแสดงบทบาททางการเมืองนอกสภา

ดังนั้นการแสดงบทบาทนอกสภาสส.สตรีทำบทบาทนี้มากที่สุด และยังยึดติดกับพื้นที่ให้เวลาการทำงานนอกสภามากกว่าในสภา เพราะจำเป็นต้องรักษาสถานะคะแนนเสียงของตนไว้ซึ่งจะส่งผลให้ตนได้รับเลือกในเวลาต่อมา ทั้งๆ ที่รู้ว่างานบางอย่างไม่ใช่บทบาทหน้าที่ตนแต่ก็ไม่สามารถทิ้งได้ การใช้จ่ายเงินทองของผู้สมัครทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภามากมายก็จริง แต่ที่ต้องใช้จ่ายมากกว่านั้นคือการใช้จ่ายเงินทองเพื่อหล่อเลี้ยงระบบอุปถัมภ์ ซึ่งต้องคอยช่วยเหลือชาวบ้านช่วงก่อนการเลือกตั้ง เพราะเป็นการซื้อขายอย่างหนึ่งว่าใครกำชัยชนะในการเลือกตั้งมากกว่ากัน และชาวบ้านส่วนใหญ่คำนึงถึงผลประโยชน์ระยะยาวมากกว่าอามิสสินจ้าง แต่มิได้หมายความว่าชาวบ้านไม่รับเงินในขณะที่ยุชมชนเมืองเห็นว่าเป็นการรับสินบนจากการหาเสียง แต่ชาวบ้านกลับคิดว่าเป็นการรับเงินกันเอง

5. ผลสำเร็จของการสร้างพลังผู้นำสตรี

สตรีที่เป็นผู้นำย่อมต้องการให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตน แสดงถึงบุญบารมีสามารถสั่งการผู้อื่นได้ หากเป็นผู้บริหารสตรีระดับสูงจะก้าวเข้ามาดูแลตรวจสอบงานมากกว่า รวบรวมข้อมูลแล้วเจาะลึกเวลาตัดสินใจจะคำนึงถึงตัวแปรมากมาย คิดในเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม คิดจากเรื่องใกล้ตัว ออกไปไกลตัว การมองตนไม่ได้เป็นผลจากที่ตนเองแสดงออกต่อสังคม แต่มาจากตนเองคิดว่าคนอื่นมองตนเองอย่างไร และตัดสินใจพฤติกรรมอย่างไร รู้จักตนเอง และมีวัตถุประสงค์ในการทำงานชัดเจนมีผลต่อบุคคลในด้านความรู้สติปัญญา ความสัมพันธ์กับผู้อื่น ละเอียดยึดถ่วงทั้งในการทำงาน และในครอบครัว

ความสำเร็จของการเป็นผู้นำมิใช่เฉพาะความสามารถของตนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างเดียวน หากแต่ยังหมายถึงสัมพันธภาพกับผู้มีอำนาจเหนือตนและมีทรัพยากรเหนือตนเอง และความสามารถทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและเจ้านาย การยอมรับของเจ้านายและลูกน้องนำมาซึ่งความภูมิใจของผู้นำสตรี และการมีศักยภาพในการบริหารงาน ใช้ทักษะทั้งศาสตร์และศิลป์ องค์กรจะอยู่หรือรอดขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารเป็นหลัก บริหารงานแบบใช้พระคุณมากกว่าพระเดช ตัดสินใจเรียบง่าย มีความเป็นกันเองกับลูกน้อง มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ยึดมั่นคุณธรรมและความถูกต้อง ติดตามงาน มีความละเอียดรอบคอบ จัดสวัสดิการดูแลลูกน้องเป็นที่พึงของผู้ใต้บังคับบัญชา สร้างทีมงานเข้มแข็งไว้ใจได้

โดยทั่วไปคนมักยอมแพ้ปัญหาและท้อถอยเมื่อพบกับความล้มเหลว แต่หากอดทนพยายามอย่างมุ่งมั่น สร้างพลังความคิดใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์โอกาสให้ตนเอง หากมีความปรารถนาจากภายในก็จะทำให้ค้นพบวิถีทางที่จะพบความสำเร็จได้เช่นกัน ดังนั้นการที่ผู้หญิงจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ต้องค้นพบแนวอัจฉริยะของตนเองที่เป็นความสามารถพิเศษเหนือผู้อื่น กล่าวได้ว่าต้องเป็นสตรีเก่งจริงๆ และคนทั่วไปให้การยอมรับ การค้นหาพลังความสามารถของสตรีผู้นำกลายเป็นตัวตนใหม่เป็นสิ่งที่ท้าทายและน่าสนใจมากขึ้น บนฐานการสร้างตัวตนขึ้นมาจากคนที่ไม่มีอะไรและเป็นที่รู้จักของใคร ๆ แต่ก็สามารถก้าวขึ้นมาสู่การเป็นผู้หญิงผู้นำในระดับแถวหน้าขององค์กร

ปัจจัยที่เป็นภาวะคุกคามการสร้างพลังผู้นำสตรี

ผู้นำสตรีส่วนใหญ่มักแสดงตนว่าเป็นผู้ที่มีความไฝ่ฝัน รู้จักใช้ความรู้ ความสามารถไขว่คว้าโอกาสเพื่อบรรลุความไฝ่ฝัน แต่ในขณะเดียวกันมักมีลักษณะเป็นนักปฏิบัติและยอมรับข้อจำกัดของสังคม แม้มีการยอมรับว่าสตรีมีบทบาทมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติสตรียังประสบปัญหาเรื่องการยอมรับความสามารถในการเป็นผู้นำ การปลูกฝังในครอบครัวยังมีจุดเน้นอยู่ที่การเป็นลูกที่ดี เป็นภรรยาที่ดี และมักพบกับแรงกดดัน ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างผู้นำกับผู้ตาม แต่ถ้าหากจัดการปัญหาอุปสรรคได้ ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้นำที่มีศักยภาพสามารถสร้างวิกฤตให้เป็นโอกาสให้ก้าวสู่ความเป็นผู้นำปัจจัยที่ทำให้การเป็นผู้นำล้มเหลวได้แก่ ค่านิยมดั้งเดิมยังปรากฏอยู่ และการให้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง การสร้างภาพไม่น่าเชื่อถือต่อฝ่ายตรงข้าม การใช้เงินซื้อเสียงหรือซื้อตำแหน่ง และการไม่เชื่อว่าสตรีสามารถเป็นผู้นำได้ ด้านเศรษฐกิจ ถ้าหากไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ไม่สามารถเป็นผู้นำได้ มีการศึกษาสูงและมีโอกาสจึงจะสามารถเป็นผู้นำได้ ถ้าหากครอบครัวไม่ส่งเสริมก็ไม่สามารถเป็นผู้นำได้ การเป็นผู้นำของสตรีเหล่านั้นมีข้อเสียมากมายเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการโหมทำงานหนักเกินไป จนทำให้มีเวลาพักผ่อนน้อยลง มีเวลาให้ครอบครัวน้อยลง เวลาส่วนใหญ่ทุ่มเทกับความทะเยอทะยานหลายคนสูญเสียความเป็นส่วนตัว ครอบครัวแตกร้างก็มีความขัดแย้งในองค์กรกลายเป็นปัญหาอุปสรรคในการบริหารงานของผู้นำ และเป็นช่องว่างระหว่างผู้นำกับผู้ตาม หากลดข้อขัดแย้งได้ก็แสดงให้เห็นความสามารถในการคลี่คลายปัญหา และอาจเกิดจากความผิดพลาดในการถ่ายโอนผู้นำเมื่อเป็นผู้นำมักอยู่ในตำแหน่งนานเกินไป และอาจเกิดความเสียหายให้องค์กรมากกว่าผู้นำที่อยู่ไม่นานขาดแนวคิดในทางปฏิบัติที่ผู้นำสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สับสนระหว่างการเป็นผู้นำและผู้ตาม

ที่ดี นอกจากนั้นยังถอดแบบผู้นำที่ไม่ดีจากผู้อื่น หรือลอกเลียนแบบสิ่งที่ไม่ดี และขาดทักษะการเป็นผู้นำ ทำให้ขาดแบบอย่างที่ดีและขาดที่เลี้ยงคอยชี้แนะ

ปัจจัยที่เป็นภาวะส่งเสริมการสร้างพลังผู้นำสตรี

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างภาวะผู้นำ และมีส่วนทำให้การเป็นผู้นำประสบผลสำเร็จ ได้แก่ พื้นฐานการกล่อมเกลามาจากครอบครัว การได้รับความไว้วางใจ การได้รับแรงสนับสนุนในครอบครัว มีความรู้และนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น พลังความรู้ มีอิทธิพลต่อการเป็นผู้นำสูง ทำให้เข้าถึงทรัพยากรและข้อมูลจำเป็น พื้นฐานด้านเศรษฐกิจ ฐานะครอบครัวไม่เดือดร้อนด้านการเงิน มีแหล่งเงินทุนสนับสนุน ถ้าหากฐานะไม่ดีก็ก้าวสู่ตำแหน่งที่ต้องการได้ยาก การเป็นผู้นำต้องคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน คนที่เป็นผู้นำส่วนใหญ่จึงมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีมาดและมีบุคลิกลักษณะเป็นผู้นำเหมาะสม เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว อดทน มีวินัย กล้าตัดสินใจ พูดโน้มน้าวผู้อื่นได้ดี ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส คุณสมบัติเหล่านี้มีผลต่อการเลือกผู้นำ มีทักษะในการเป็นผู้นำ คือทำตามความคาดหวังของผู้ตาม และรู้จักเลือกสรรเทคโนโลยีใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง มีพี่เลี้ยงดี มีคนคอยสนับสนุน มีฐานข้อมูลที่ดีจำเป็นต่อการบริหารงาน ได้รับแบบอย่างแนวคิด พฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างบทบาทในสังคม

สตรีอีสานที่ก้าวขึ้นสู่บทบาทผู้นำมักปรากฏลักษณะพิเศษ โดดเด่นกว่าสตรีอื่นแตกต่างชัดเจน คือผู้นำสตรีทุกคนที่ศึกษามีผลงานสูง ไม่ชอบอยู่นิ่ง มีความทะเยอทะยาน มีแรงจูงใจ มีความมุ่งมั่น และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะแสดงฝีมือความสามารถของตนให้ผู้อื่นยอมรับ มีความขยัน ทรหด อดทน อดกลั้น กล้าเสี่ยงและชอบแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จอันเป็นสุดยอดแห่งความปรารถนา สตรีที่เป็นผู้นำจึงต้องมีความพร้อมรับผิชอบชะตาชีวิตของผู้อื่น และพร้อมให้การช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะผู้มีสถานภาพต่ำกว่าตน

กล่าวโดยสรุป

ทุกคนมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตเหมือนกัน แต่แตกต่างกันที่ความสามารถในการแก้ไขข้อจำกัดนั้น ซึ่งในชีวิตของคนเรามีความจริงที่ดำรงอยู่ในจิตสำนึก และถูกกำหนดโดยสถานการณ์ ดังนั้น ประสบการณ์ชีวิตจึงเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถรับรู้ได้ด้วยจิตสำนึก ไม่ว่าจะเป็นความคาดหวัง ความกลัว ความวิตกกังวล และเป็นความทรงจำที่ประทับแน่นอยู่ในตัวตนของบุคคล

ถึงวันนี้บทพิสูจน์ว่า ผู้นำสตรีทุกท่านที่กล่าวถึงเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จ ในการใช้โอกาสดับความสามารถ และคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตนจนก้าวขึ้นมาเป็น ส.ส. สว. และผู้บริหารสตรีได้ทุกวันนี้ จึงกลายเป็นตำนานสมควรจดจำไว้เป็นบทเรียน สำหรับผู้ที่ต้องการเป็นคนหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำทั้งด้านการเมืองและการศึกษา บนเส้นทางสู่ความสำเร็จ แม้เป้าหมายที่ใฝ่ฝันของใครหลายคนอาจบังเอิญเหมือนกัน แต่นั่นมิได้หมายความว่า หนทางที่ก้าวเดินจะต้องย่างก้าวซ้ำรอยคนอื่นเสมอไป สตรีที่เป็นผู้นำย่อมต้องการให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตน แสดงถึงบุญบารมีสามารถ

สั่งการผู้อื่นได้ ซึ่งเกิดขึ้นได้เพราะความสามารถ มีการศึกษาสูง มีจิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยวเชื่อมั่นตนเองสูง มีบุคลิกลักษณะดี แต่งกายดีมีฐาน กล้าแสดงออก รู้กาลเทศะและโอกาสอันควร มีความกระตือรือร้น มีความอดทนสูงต่อความตึงเครียด มีพลังในการนึกคิด มีจินตนาการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่สามารถเป็นจริงได้ นอกจากนั้นยังมีพลังในการทำงาน มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาสังคม มีวิธีคิดแบบตาข่ายรอบด้านเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นำความคิดนั้นมาใช้ในการแก้ไขปัญหา หากเป็นผู้บริหารสตรีระดับสูงจะก้าวเข้ามาดูแลตรวจสอบงานมุมกว้าง รวบรวมข้อมูลแล้วเจาะลึกเวลาตัดสินใจจะคำนึงถึงตัวแปรมากมาย คิดในเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม คิดจากเรื่องใกล้ตัว ออกไปไกลตัว การมองตนเองไม่ได้เป็นผลจากที่ตนเองแสดงออกต่อสังคม แต่มาจากตนเองคิดว่าคนอื่นมองตนเองอย่างไร และตัดสินใจพฤติกรรมอย่างไร รู้จักตนเองและมีวัตถุประสงค์ในการทำงานชัดเจนมีผลต่อบุคคลในด้านความรู้สติปัญญา ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การมองผู้อื่น ละเอียดถี่ถ้วน ทั้งในการทำงาน และในครอบครัว

ดังนั้นพลังของผู้นำสตรีคือ พลังของคนที่มีศักยภาพในตนเอง สามารถทำให้บุคคลอื่นเชื่อฟัง ยอมรับ ปฏิบัติตาม การมีพลังเกิดขึ้นได้กับทุกคน แต่เกิดขึ้นในระดับที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขของสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความเข้มแข็งสมบูรณ์ทางกายให้ความรู้สึกทรหด ส่วนพลังจากความแข็งแรงสมบูรณ์ทางจิตใจให้ความรู้สึกอดทน ซึ่งต้องมีพลังความรู้ ทักษะความชำนาญวิชาชีพ บุคลิกภาพและปัจจัยทางสังคมจึงจะทำให้เกิดพลัง รวมทั้งความรู้สึกที่ว่าตนเองเหนือกว่าผู้อื่น ความสมบูรณ์ของคนมีพลังจะเป็นจริงอยู่ที่การยอมรับจากผู้อื่น หากไม่เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลก็เป็นการยากที่จะเข้าใจรายละเอียดของพลังผู้นำ และเป็นพลังแห่งความสามารถ ต้องใช้ความอดทน อดกลั้น และอหังการในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้สัมฤทธิ์ผล และสามารถควบคุมพฤติกรรมคนอื่นได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสามารถสร้างคน และใช้สมัครพรรคพวกหรือบริวารโน้มน้าวให้ทำตามความต้องการของตนได้ และเลือกปฏิบัติต่อเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชาอย่างชาญฉลาดเพื่อเลื่อนสถานภาพของตนให้สูงขึ้น หรือรักษาสถานภาพของตนมิให้ตกต่ำลง การได้มาซึ่งตำแหน่งผู้นำโดยการแข่งขันกับผู้อื่น และเมื่อได้เป็นผู้นำก็ต้องรักษาตำแหน่งไว้ไม่ให้หลุดลอยไป คนร่ำรวยย่อมมีพลัง หรือมีความสามารถในการกระทำใดๆ ได้มากกว่าคนจน เพราะคนร่ำรวยมีอิสระทางความคิด เนื่องจากไม่มีความทุกข์ยากลำบากในการหาเลี้ยงชีพ การได้เป็นผู้นำส่วนหนึ่งเพราะเป็นคนสร้างบารมี และสั่งสมคุณงามความดีไว้มากนั่นเอง

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส). (2540). ปัญญาปึกถึงและแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี. ม.ป.ท.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2541). สำนักขบถในนิทานลาว ใน ผู้หญิงอีสาน : ทางเลือก ศักยภาพ และแนวทางการพัฒนา. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2546). วิถีชีวิตชาวอีสานในชุมชนลุ่มน้ำชี. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 12 - 13 มิถุนายน 2546 ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- จิตติมา พรอรุณ. (2538). การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 - 2519. ปริญญานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฑาพรรธ ผดุงชีวิต และคณะ. (2545). การได้มาซึ่งพลังอำนาจของสตรี : การศึกษาบทบาทสตรีในการ
เป็นผู้นำการพัฒนาและการใช้กลยุทธ์ทางการสื่อสารในการพัฒนาชุมชน. ม.ป.ท.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2544). บทนำ แนวคิดหรือมโนทัศน์สำคัญ : อำนาจ ใน มนุษย์ วัฒนธรรม :
อำนาจและสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นันทา วีรวิทยานุกุล. (2543). สตรีกับอัตลักษณ์ ใน สตรีศึกษา 2 ผู้หญิงในประเด็นต่างๆ. กรุงเทพฯ :
คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. ความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินในสังคมชนบทอีสาน ใน สังคมศาสตร์ วารสาร
วิชาการ คณะสังคมศาสตร์, 11(2).
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2538). เศรษฐศาสตร์การเมืองโลกทัศน์กับการวิเคราะห์ระบบและการ
เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงษ์ฤทธิ์ คงประสิทธิ์. (2528). โครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี. กรุงเทพฯ : กองวิชาการและแผนงาน
กรมการปกครอง.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2525). การมีส่วนร่วมในสังคมการเมืองการปกครองของสตรีไทย. กรุงเทพฯ :
กรมการพัฒนาชุมชน.
- ภัสสร ลิมานนท์. (2528). โครงการวิจัยผู้นำท้องถิ่นสตรี. กรุงเทพฯ : กองวิชาการและแผนงาน
กรมการปกครอง.
- _____. (2544). บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา Gender Roles, Status of Woman
and Development. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วันทนี วาสิกะสิน และ สุนีย์ เหมะประสิทธิ์. (2545). สังคมไทยคาดหวังอย่างไรกับผู้หญิง.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ. (2535). แนวคิด บทบาท และปัญหาในการพัฒนาของผู้นำสตรีชนบทอีสาน.
ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สายสุรี จุติกุล และคณะ. (2541) สตรีศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุภัทรา สิงหลกะ. (2525). สิทธิสตรี : ประวัติและวิวัฒนาการของการเรียกร้องสิทธิสตรีไทย. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- _____. (ม.ป.ป). สิทธิสตรีไทยในรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา
สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี.
- สุริยา สมุทคุปต์. (2537). แม่หญิงต้องต่ำทุก : กระบวนการทอดผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้หญิง
ในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน. นครราชสีมา : โรงพิมพ์สมบูรณ์การพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

- Aithal, v.(1999). Empowerment and Global Action of Women : Theory and Practice.n.p.
- Barry, Ac, C & Marc Z. (1978). Health Education and Community Empowerment
Health Education Quarter. New Jersey : Prenticce-Hall.
- Foucault, M. (1990). The History of Sexuality. (Vol. 1 - 3). NewYork : Vintage
Books.
- Gibson, C.H. (1991). Concept analysis of Empowerment. Journal of Advanced
Nursing. n.p.